

The Role of Linguistic Structure in Shaping the Novel's Narrative: Analyzing Greimas's Actantial Model in Dialogue with Saussure's Theory

Hamid Reza Akbari

PhD student, Department of Persian Language
and Literature, Zah.c., Islamic Azad University,
Zahedan Iran

Ahmad Reza Keykhay-e
Farzaneh *

Associate Professor, Department of Persian
Language and Literature, Zah.c., Islamic Azad
University, Zahedan Iran

Mostafa Salari

Associate Professor, Department of Persian
Language and Literature, Zah.c., Islamic Azad
University, Zahedan Iran

Abstract

From a structuralist perspective, character in narrative transcends its conventional role as a mere fictional element, emerging instead as an active agent in the intricate processes of meaning-making and narrative organization. Within this theoretical framework, the concept of character is intrinsically linked to narrative roles and functions, thus elevating it beyond a static or passive entity. As actants, characters play a decisive role in shaping both the progression of the plot and its internal coherence through their continuous interaction with other narrative components. Structuralist theorists, by concentrating on the relational dynamics among these actants, endeavor to render the internal mechanisms of narrative amenable to analysis, treating narrative language as a structured system intricately connected to events, actions, and role-based functions. This study, anchored in Ferdinand de Saussure's linguistic distinction between *langue* and *parole*, commences with a concise overview of Vladimir Propp's narratology before subsequently examining Algirdas Julien Greimas's actantial model as a structural-linguistic framework for

* Corresponding Author: a.keikha.farzaneh@iauzah.ac.ir

How to Cite: Akbari, H. R., Keykhay-e Farzaneh, A. R., Salari, M. (2025). The Role of Linguistic Structure in Shaping the Novel's Narrative: Analyzing Greimas's Actantial Model in Dialogue with Saussure's Theory. *Literary Language Research Journal*, 3(9), 39- 77. doi: 10.22054/jrll.2025.86241.1166

comprehending narrative organization. The findings demonstrate that narrative discourse, akin to linguistic speech, exhibits a dual structure: a surface level comprising a sequence of observable narrative events, and a deep level that underpins the semantic and functional logic governing character actions. From Greimas's perspective, this deep structure is systematically organized along three binary axes: Sender/Receiver, Object/Subject, and Helper/Opponent. The systematic and dynamic interaction among these axes not only governs the functional dynamics of the narrative but also crucially determines its semantic trajectory and communicative orientation.

1. Introduction

The structuralist approach has emerged as a fundamental framework within literary criticism, proving particularly efficacious for analyzing prose fiction, especially novels. Algirdas Julien Greimas's actantial role theory, a cornerstone of this approach, provides a systematic model for elucidating narrative mechanisms. Significantly influenced by Vladimir Propp's morphology of the folktale and Ferdinand de Saussure's groundbreaking linguistics, Greimas redefined characters not merely as individuals but as *actants*—active agents fundamental to the story's unfolding. These actants are instrumental in generating both the surface structures (i.e., sequences of events) and the deep structures (i.e., underlying meaning) inherent in narrative discourse. Greimas's model systematically organizes these actantial roles along three fundamental axes: desire, communication, and power. Within this framework, helpers facilitate the protagonist's pursuit of a desired object, while opponents actively create obstacles, with both forces critically shaping the overall narrative structure.

Greimas, moreover, conceptually likens narrative to language, positing that it possesses its own internal grammar and a rule-governed system. Prominent structuralists such as Roland Barthes and Jonathan Culler further extend this perspective, treating narrative as a semiotic system characterized by analyzable rules. Consequently, narratives are understood as two-layered constructs: a discernible surface chronology of events and a profound deep semantic structure. A central question arising from this theoretical stance is precisely how characters transition from passive entities into dynamic, active agents, and how this transformation profoundly influences the structural analysis of any given narrative.

2. Statement of the Problem

In modern narratology, particularly within the structuralist tradition, narrative is conceptualized as a layered construct comprising a surface structure of observable events and a deep structure where meaning is generated. Greimas's actantial theory provides a robust framework that seamlessly integrates structuralist linguistics with semantic analysis, thereby elucidating the operational mechanisms of narrative elements. Within this model, characters are not construed as passive figures; rather, they function as active agents assuming specific actantial roles such as subject, object, helper, opponent, sender, or receiver. Crucially, these roles are dynamic and are continually shaped by the evolving narrative context.

A pivotal research question, therefore, concerns the process by which characters transition from passivity to agency, and the consequent impact of this transformation on the structural interpretation of a narrative. Comprehending this intricate process necessitates a thorough examination of both surface and deep narrative levels. Surface actions frequently convey profounder meanings, which are often revealed through the intricate interplay of actantial roles. Greimas's model effectively clarifies the functional and relational positions that characters occupy within the plot's architecture. These intricate, role-based relationships collectively establish the semantic frameworks that propel the narrative's dynamism. This study aims to apply Greimas's model to prose fiction, with the ultimate goal of developing a systematic methodology for analyzing narrative layers and uncovering the intricate links among meaning, structure, and action.

3. Background of the Research

The structuralist tradition in literary criticism has a long-standing history of scrutinizing narrative structures and character analysis. The foundational work in this area emerged in the early twentieth century with Ferdinand de Saussure's seminal distinction between *langue* (language as a system) and *parole* (language as actual speech), which provided the essential conceptual groundwork for differentiating deep and surface structures in narratology. Building upon this, Vladimir Propp's *Morphology of the Folktale* (1928) systematically identified recurring narrative functions and archetypal character roles, such as the hero, villain, and helper. Greimas significantly expanded upon

Propp's contributions by replacing these personal roles with the more abstract and functional concept of the *actant*. Consequently, his model defines characters not by their individual psychological traits but by their semantic and functional interactions within the narrative's overarching structure.

Within this structuralist paradigm, narratives are understood to emerge from actants interacting along three primary structural axes: desire, power, and communication. The inherent structural oppositions along these axes fundamentally drive narrative progression. While structuralist and semiotic scholars have developed these intricate theories extensively, their direct and systematic application to novel analysis remains remarkably underexplored. Specifically, the crucial link between deep narrative structures and the complex semantic relationships among characters has received notably limited scholarly attention.

4. Methodology

This study employs a descriptive-analytical approach firmly grounded in the principles of structuralism, with its theoretical framework meticulously shaped by Greimas's actantial role model. The requisite research data will be systematically gathered through extensive library research and a close textual reading (ultimately culminating in the analysis of a selected Sacred Defense novel). The subsequent analysis will be conducted by rigorously distinguishing between the two fundamental levels of narrative structure: the surface structure and the deep structure.

In the initial stage, the chronological sequence of events will be identified as the surface structure, while the latent underlying meanings will be recognized as the deep structure. Subsequently, both primary and secondary actants within the selected text will be identified in strict accordance with the six fundamental roles delineated in Greimas's model—Subject, Object, Sender, Receiver, Helper, and Opponent. Their respective positions and functions within the narrative's progression will then be precisely determined. The analysis will further proceed to examine the transformations and dynamic interplay of these roles throughout the story, investigating their complex interactions through the application of binary oppositions and intricate semantic relations. Crucially, this examination extends beyond human characters; symbolic elements,

abstract concepts, and even inanimate objects will also be considered as actants, falling under the broader category of “beyond character.” Finally, the overarching actantial model of the narrative will be systematically mapped and elucidated based on the analytical findings, with the explicit aim of revealing the intricate relationships among actants, their objectives, the obstacles encountered, and the various aiding or opposing forces at play.

5. Discussion and Analysis

Algirdas Julien Greimas stands as a prominent post-Saussurean theorist who meticulously developed a structured and highly innovative semantic model. His seminal work, *Structural Semantics* (1966), not only articulates his theoretical contributions but also applies them to an analysis of the fictional world of Georges Bernanos. While the creation of a comprehensive comparative model for novel and narrative analysis remains inherently challenging, pioneering structuralists such as Propp and Greimas laid crucial groundwork through their initial efforts.

Semantics is recognized as a pivotal linguistic domain for systematically applying descriptive methods to literary language. Although semantic theory may not be exhaustive, it undeniably furnishes essential foundational principles for literary theory and criticism. Consequently, the development of a coherent model for both linguistics and literary criticism, particularly concerning novels, is heavily reliant upon semantic perspectives. Greimas specifically addresses the intricate analysis of sentence meaning and their sequential arrangement through mental structuring processes. He famously proposes a four-part semiotic square, which ingeniously links each term with its direct opposite and its contradiction (e.g., black, white, non-black, and non-white). This powerful framework facilitates a simple yet coherent representation of meaning within texts. Indeed, meaning is inherently relational, fundamentally dependent on oppositions and contradictions. The semiotic square’s application varies according to different types of textual readings, encompassing both paradigmatic and syntagmatic approaches, and it serves as a foundational analytical tool for narrative recognition and interpretation. Following Saussure, Greimas convincingly demonstrates that the complexity of meaning fundamentally arises from these oppositional relationships. Every concept, he argues,

inherently presupposes its opposite, just as life is understood in relation to death, and movement in relation to stillness. Thus, Greimas's model offers a systematic and rigorous methodology for analyzing and interpreting narrative semantics.

6. Conclusion

The endeavor of understanding and analyzing the surface and deep structures of the novel from a structural narratological perspective, particularly through the lens of Greimas's actantial theory, constitutes a significant and highly pertinent area within contemporary literary studies. This sophisticated approach fundamentally redefines the concept of character, transforming it from a passive, static entity into an active and dynamic participant in the unfolding narrative events.

By conceptualizing events as the fundamental units of narrative structure—an analogy drawn from the relationship between speech and language—this perspective unveils a dual-layered system inherent in storytelling. This system comprises a surface structure, which meticulously traces the sequential progression of events, and a deep structure, which is constituted by the underlying patterns of actions and intricate interactions among characters. This dual structural understanding is directly analogous to Saussure's seminal linguistic concepts of *langue* and *parole*, where *langue* represents the underlying system of language and *parole* signifies its actualized use. Accordingly, a comprehensive narrative analysis necessitates a rigorous examination of both the readily apparent flow of events and the concealed, underlying patterns of character agency and interaction.

Ultimately, this structuralist framework furnishes a coherent and systematic grammar of narrative language, thereby enabling a precise, nuanced, and meaningful analysis of the intricate structure and dynamic forces at play within prose fiction.

Keywords: Narrative Structure, Greimasian Actant, Language and Meaning, Narrative Deep Structure, Actantial Interaction.

پژوهش‌نامه زبان ادبی

دوره ۳، شماره ۹، بهار ۱۴۰۴، ۳۹-۷۷

jrll.atu.ac.ir

DOI: 10.22054/jrll.2025.86241.1166

نقش ساختار زبانی در شکل‌گیری روایت رمان؛ بررسی مدل کنشگرانه گرماس در تعامل با نظریه سوسور

دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد
اسلامی، زاهدان، ایران

حمیدرضا اکبری

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی،
زاهدان، ایران

احمدرضا کیخای فرزانه *

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی،
زاهدان، ایران

مصطفی سالاری

چکیده

از منظر ساختارگرایی شخصیت در روایت نه صرفاً عنصری داستانی، بلکه کنشگری فعال در فرایند معناپردازی و سازمان‌دهی روایت است. در این چارچوب نظری، مفهوم شخصیت با نقش‌ها و کارکردهای روایی پیوندی ناگسستنی دارد و جایگاهی فراتر از موجودیتی ایستا و منفعل می‌یابد. شخصیت‌ها در مقام کنشگران، در تعامل مستمر با سایر عناصر روایت نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری حرکت داستان و انسجام درونی آن ایفا می‌کنند. نظریه پردازان ساختارگرا با تمرکز بر روابط میان کنشگران، تلاش می‌کنند سازوکارهای درونی روایت را تحلیل‌پذیر سازند و زبان روایت را به مثابه نظامی ساخت‌یافته که با رخدادها، کنش‌ها و کارکردهای نقشی در ارتباط است، بررسی نمایند. در پژوهش حاضر با تکیه بر تمایز زبان‌شناختی فردینان دو سوسور میان "زبان" و "گفتار"، در ابتدا مروری اجمالی بر روایت‌شناسی پراپ صورت گرفت و سپس به واکاوی مدل کنشگرانه گرماس به‌منزله چارچوبی ساختاری-زبانی برای فهم نحوه سازمان‌یافتگی روایت پرداخته شد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که روایت داستانی همانند گفتار زبانی واجد ساختاری دوسویه است: نخست؛ روساختی که زنجیره‌ای از رخدادها را روایی را دربرمی‌گیرد، و دوم؛ ژرف‌ساختی که منطق معنایی و کارکردی کنش‌های شخصیت‌ها را بنیاد می‌نهد. از منظر گرماس این ژرف‌ساخت بر سه محور دوگانه فرستنده/گیرنده، موضوع/فاعل، و یاریگر/بازدارنده استوار است؛ محورهایی که تعامل نظام‌مند و پویا میان آن‌ها نه تنها پویایی عملکردی روایت را سامان می‌دهد، بلکه مسیر معنایی و جهت‌گیری ارتباطی آن را نیز مشخص می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: ساختار روایت، کنشگر، گرماس، زبان و معنا، ژرف‌ساخت روایی، تعامل کنشگران.

این مقاله برگرفته از رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان است.

* نویسنده مسئول: a.keikha.farzaneh@iauzah.ac.ir

۱. مقدمه

یکی از رویکردهای اصلی در نقد ادبی، تحلیل و ارزیابی متون منشور به‌ویژه رمان بر مبنای نظریه‌های ساختارگرایانه است. نظریه آلژیرداس ژولین گرماس^۱، زبان‌شناس برجسته فرانسوی و از چهره‌های شاخص ساختارگرایی، جایگاه خاصی در میان پژوهشگران و منتقدان ادبی یافته است؛ چراکه تمرکز اصلی او بر تبیین سازوکار روایت در بستر رمان استوار است.

نظریه "نقش‌های کنشگر"^۲ گرماس (۱۹۸۳: ۲۵۴-۲۶۳) با الهام از ساختار روایت در الگوی پراپ^۳ (۱۹۶۸: ۱۹-۶۵) و بنیان‌های زبان‌شناختی سوسور^۴ (۱۹۸۳: ۶۵-۷۸، ۱۱۱) صورت‌بندی شده است. گرماس در چارچوب این نظریه می‌کوشد بازتعریفی نو از مقوله شخصیت ارائه دهد؛ به این معنا که شخصیت به‌مثابه مؤلفه‌ای کلیدی در ساختار داستان، در مواجهه با حوادث و موقعیت‌های پیش‌برنده روایت ناگزیر به کنشگری می‌شود. همین کنش‌ها هستند که جایگاه شخصیت را از یک عنصر منفعل به مشارکت‌کننده‌ای فعال، یا به تعبیر گرماس "کنشگر" ارتقاء می‌دهند.

گرماس بر این نکته تأکید دارد که کنشگران در بستر تحولات روایی قادرند سطوح روساختی و ژرف‌ساختی منسجمی را در زبان روایت پدید آورند. بر همین اساس او در پی آن است تا با واکاوی تقابل‌های معنایی و روایی موجود در مسیر داستان، الگویی نظام‌مند از نقش‌های کنشگری ارائه دهد که بر سه محور بنیادین میل^۵، انتقال^۶ و قدرت^۷ استوار است.

برای نمونه، رویدادی در روند روایت رخ می‌دهد که ممکن است ناظر بر تلاش برای دستیابی به هدف یا موضوعی خاص باشد. در این مسیر برخی کنشگران در جهت تحقق این هدف به یاری شخصیت محوری داستان برمی‌خیزند، حال آن‌که برخی دیگر به‌مثابه بازدارنده

1. Algirdas Julien Greimas

2. actant roles

3. Vladimir Propp

4. Ferdinand de Saussure

5. desire

6. transference

7. power

یا مانع در برابر او قرار می‌گیرند. بدین‌سان، کنشگران در قالب نیروهای یاری‌گر یا بازدارنده به ایفای نقش‌هایی می‌پردازند که بن‌مایه‌ی روایی داستان را شکل می‌دهد. این نظام روایی همان طرح و مدلی است که گرماس آن را صورت‌بندی می‌کند و بر پایه‌ی آن معتقد است که رخدادها صرفاً نمایانگر سطح روساخت روایت‌اند؛ درحالی‌که نقش‌های کنشگری، نمایانگر ساختار ژرف آن به‌شمار می‌روند.

در پرتو این دیدگاه ساخت‌گرایانه گرماس بر آن است که می‌توان به‌گونه‌ای از دستور زبان روایت دست‌یافت همان‌گونه که فردینان دو سوسور زبان را نظامی ساختاری از نشانه‌ها تلقی می‌کرد و بر کشف قواعد زیرین حاکم بر ساختار زبانی تأکید داشت (۱۹۵۹: ۹، ۱۵). بر مبنای چنین نگرشی، روایت نیز همچون زبان واجد نظامی درونی و قاعده‌مند است که ساختار آن را ممکن می‌سازد. ساختارگرایی چون رولان بارت^۱ (۱۹۷۷: ۷۹) و جانانان کالر^۲ (۱۹۷۵: ۲۸، ۱۴۵) نیز این دیدگاه را به قلمرو روایت گسترش داده‌اند و از آن به‌عنوان نظامی معناشناختی با قواعد درونی یاد کرده‌اند که قابلیت تحلیل‌پذیری ساختار داستانی را فراهم می‌آورد. این قواعد همان نظام‌مندی درونی روایت‌اند که هم‌چون بنیانی روشمند امکان تحلیل، طبقه‌بندی و بازشناسی ساختارهای روایی را در متون گوناگون فراهم می‌سازند.

توماس اشمیتس^۳ در تبیین ماهیت ساختارگرایی اظهار می‌دارد که این رویکرد، نه به نمودهای سطحی پدیده‌ها که افراد درون یک نظام از آن‌ها آگاه‌اند، بلکه به ساختارهای عمیق و بنیادینی می‌پردازد که بُن‌مایه و زاینده همان پدیده‌ها هستند؛ ساختارهایی که معمولاً از سطح آگاهی کنشگران حاضر در آن نظام فراتر می‌روند و از دید آنان پنهان می‌مانند (۱۳۸۹: ۵۱). از این منظر ساختارگرایی با عبور از ظاهر امر، در پی کشف لایه‌های زیرین و نظم‌های ناپیدای حاکم بر پدیده‌هاست؛ نظم‌هایی که در قالب سازوکارهای ناآگاهانه رفتارها، متون و مناسبات را سامان می‌دهند؛ یعنی یافتن قواعدی در زبان داستان که بتوان به‌عنوان معیار و اساس

1. Roland Barthes

2. Jonathan Culler

3. Thomas Schmitz

شکل‌گیری روایت به آن تأکیدی قاعده‌مند داشت. دستور زبانی که سوسور (۱۹۵۹: ۹ - ۱۵) برای زبان طبیعی ترسیم می‌کند، یعنی کشف قواعد زیرین و روابط ساختاری بین نشانه‌ها، الهام‌بخش نظریه‌پردازانی چون تودوروف^۱ (۱۹۷۷: ۱۰۸ - ۱۲۹) و کالر (۱۹۷۵: ۱۳۴ - ۱۴۵) بود تا از وجود "دستور زبان روایت"^۲ سخن گویند؛ نظامی درونی و قاعده‌مند در ساختار داستان که امکان تحلیل نظام‌مند آن را فراهم می‌سازد.

در نظریه‌های نوین روایت‌شناسی به‌ویژه در سنت ساختارگرایی روایت نه فقط بازنمایی رخدادها، بلکه سازه‌ای پیچیده با ساختاری دو لایه است؛ لایه‌ای آشکار به نام روساخت^۳ که شامل توالی رویدادها و رویه سطحی روایت است، و لایه‌ای پنهان‌تر به نام ژرف‌ساخت^۴ که معنا در آن شکل می‌گیرد. در این میان، نظریه کنشگرایی آلزیرداس ژولین گرماس جایگاهی ممتاز دارد، چراکه با تلفیق زبان‌شناسی ساختارگرا و تحلیل معناشناختی روایت مدلی دقیق برای شناخت نحوه عملکرد عناصر روایی به‌ویژه شخصیت‌ها ارائه می‌دهد.

در چارچوب این نظریه شخصیت دیگر عنصری منفعل و صرفاً تابع جریان داستان نیست، بلکه کنشگری فعال است که در مسیر روایت، در نقش‌های گوناگون چون فاعل یا مفعول، یاریگر یا بازدارنده، و فرستنده یا گیرنده ظاهر می‌شود. این نقش‌ها نه ایستا بلکه پویا و وابسته به موقعیت روایی‌اند. از همین رو، یکی از مسائل اصلی این پژوهش آن است که شخصیت چگونه در چارچوب مدل کنشگرایی گرماس از عنصری منفعل به کنشگری فعال بدل می‌شود، و این دگرگونی چه تأثیری در تحلیل ساختار روایت برجای می‌گذارد؟

از دیگر سوی، فهم دقیق این فرایند نیازمند بررسی دوسویه سطوح روایت است: چگونه می‌توان از طریق تفکیک میان روساخت و ژرف‌ساخت، نقش و جایگاه شخصیت‌ها را در پیشبرد سیر داستان تحلیل کرد؟ زیرا آنچه در روساخت به‌صورت کنش‌های ظاهری دیده

1. Tavian Todorov
2. narrative grammar
3. superstructure
4. deepstructure

می‌شود، در لایه ژرف ساخت حامل معنایی است که از طریق روابط میان نقش‌های کنشگرانه رمزگشایی می‌شود.

هم‌چنین این پژوهش می‌کوشد نشان دهد که مدل معناشناختی گرماس چگونه به درک دقیق‌تر روابط میان شخصیت‌ها همچون فاعل و مفعول، یاریگر و بازدارنده، یا فرستنده و گیرنده، و درنهایت به فهم معنای نهایی روایت یاری می‌رساند. این روابط صرفاً ساختارهای داستانی نیستند، بلکه شاکله‌هایی معنایی‌اند که پویایی روایت را سامان می‌بخشند.

پژوهش پیش‌رو با چنین رویکردی به تحلیل ساختار روایی در متون داستانی منشور می‌پردازد و می‌کوشد با الگوگیری از نظریه کنشگرای گرماس سازوکاری نظام‌مند برای خوانش لایه‌های روایی و نقش‌های کنشگرانه شخصیت‌ها فراهم آورد؛ خوانشی که بتواند پیوند میان معنا، ساختار و کنش در روایت را به روشی علمی و قابل فهم آشکار سازد.

۲. مرور پیشینه

مطالعه ساختارهای روایت و تحلیل شخصیت پیشینه‌ای غنی در سنت نقد ادبی ساختارگرا دارد. در نیمه نخست قرن بیستم نظریه پردازانی چون فردینان دو سوسور، با معرفی تمایز میان زبان^۱ و گفتار^۲ بنیان‌های نظری تحلیل ساختار زبان را پی‌ریزی کردند. این تمایز در روایت‌شناسی نیز اهمیت یافت زیرا میان نظام کلی زبان و کاربرد آن در متن داستانی، تفاوتی ساختاری قائل شد که بعدها در تفکیک میان ژرف ساخت و روساخت نیز انعکاس یافت.

ولادیمیر پراپ در ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه الگوی ثابتی از توالی کارکردهای روایی و نقش‌های شخصیت‌ها در قصه‌های فولکلور ارائه کرد. او شخصیت‌ها را بر اساس نقش‌هایی چون قهرمان، ضدقهرمان، یاریگر، فرستنده و غیره تحلیل کرد؛ الگویی که بعدها گرماس آن را توسعه داد و به جای نقش‌های شخصی از مفهومی عام‌تر به نام کنشگر بهره گرفت.

1. langue

2. parole

آلژیرداس ژولین گرماس با تأثیرپذیری از سوسور، پراپ، و هم‌چنین سنت معناشناسی ساختگرا، الگویی ارائه داد که در آن شخصیت‌ها نه بر اساس صفات فردی، بلکه در چارچوب تعاملات معنایی و کنشی تعریف می‌شوند. به باور گرماس روایت حاصل تعامل میان کنشگرانی است که در سه محور میل، قدرت، و انتقال قرار می‌گیرند و از رهگذر این تقابلهای ساختاری، پیش‌رفت روایت شکل می‌گیرد.

در حوزه زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی نیز نظریه‌پردازانی چون احمدی (۱۳۸۵: ۱۲۳-۱۳۲)، ایگلتون (۱۹۸۳: ۶۰-۴۵)، کالر (۱۹۷۵: ۲۸، ۱۳۴-۱۴۵) و شمیسا (۱۳۷۹: ۱۰۵-۹۸) در آثار خود به شرح و بسط نظریه‌های ساختارگرا در تحلیل متن پرداخته‌اند. به‌ویژه در آثار احمدی و شمیسا بر پیوند میان روایت و ساختار زبان در چارچوب نشانه‌شناسی تأکید شده است.

با این پیشینه غنی آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، تطبیق عملی الگوی کنشگرای گرماس بر رمان‌ها با تأکید بر مسئله شخصیت و کنش است؛ به‌ویژه از منظر پیوند میان ژرف‌ساخت روایی و تعاملات معنایی میان شخصیت‌ها. مقاله حاضر در صدد است تا این خلأ را با تحلیل نظری و ساختاری روایت در پرتو الگوی کنشگرای گرماس و با تمرکز ویژه بر مسئله شخصیت‌پردازی تا حدی پر کند.

۳. مبانی نظری و روش پژوهش

۳.۱. روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر پایه مبانی ساختارگرایی انجام شد و چارچوب نظری آن بر اساس مدل نقش‌های کنشگر گرماس شکل گرفت. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و خوانش متن گردآوری گردید (درنهایت تحلیل یکی از رمان‌های دفاع مقدس). تحلیل‌ها بر پایه تفکیک دو سطح روساخت و ژرف‌ساخت است. در گام نخست، توالی رویدادها به‌عنوان روساخت، و معناهای نهفته در پس‌آنها به‌عنوان ژرف‌ساخت بازشناسی شدند. سپس، کنشگران اصلی و فرعی متن با توجه به شش نقش بنیادی مدل

گرماس یعنی فاعل، مفعول، فرستنده، گیرنده، یاریگر و بازدارنده، شناسایی و جایگاه آن‌ها در روند روایت مشخص گردید. در ادامه، تغییر و پویایی این نقش‌ها در طول داستان بررسی و تعامل میان آن‌ها با استفاده از تقابل‌های دوگانه و روابط معنایی تحلیل می‌گردد. در این تحلیل به شخصیت‌های انسانی بسنده نشد؛ عناصر نمادین، مفاهیم انتزاعی و حتی اشیاء نیز به‌عنوان کنشگر با عنوان فراتر از شخصیت نیز در نظر گرفته شدند. در پایان، مدل کنشگرانه روایت بر اساس یافته‌های تحلیلی ترسیم و تبیین گردید تا ارتباط میان کنشگران، اهداف، موانع و نیروهای یاریگر یا بازدارنده به‌طور نظام‌مند آشکار شود.

۲.۳. مفاهیم و چارچوب نظری پژوهش

۳.۲.۱. ساختار

در اندیشه‌های ساختارگرایانه، مفهوم ساختار جایگاهی بنیادی دارد که از طریق آن، انسان و ذهن بشر قادر به درک و سازمان‌دهی جهان هستند. این دیدگاه از تفکرات دکارتی به‌ویژه در تفکیک بین سوژه و ابژه به وجود می‌آید، جایی که انسان به‌عنوان یک موجود فعال در فرایند شناخت، نه تنها درک بی‌واسطه‌ای از جهان ندارد، بلکه ادراکات او همواره تحت تأثیر ساختارهای ناآگاهانه‌ای است که در ذهن او شکل می‌گیرند (تایسن، ۱۳۸۷: ۳۳۵). در این چارچوب، ساختار به‌عنوان یک واحد سازماندهی شده تعریف می‌شود که از اجزای مختلفی تشکیل شده است که در پیوند با یکدیگر و در راستای هدفی مشخص عمل می‌کنند. این وحدت درونی به معنای هم‌گرایی اجزای مختلف سیستم است که به آنها امکان می‌دهد تا در قالب یک ساختار یکپارچه عمل کنند و درک ما از جهان را تنظیم نمایند.

با نگرشی این‌چنین، زبان‌شناسی ساختارگرا به‌ویژه در دیدگاه فردینان دو سوسور پیوند نزدیکی با این مفهوم از ساختار پیدا می‌کند. سوسور زبان را نه مجموعه‌ای از واحدهای ثابت، بلکه یک نظام معنایی پویا و رابطه‌ای می‌بیند. در این نظام، معانی از طریق تفاوت‌ها و روابط متقابل میان عناصر زبان به وجود می‌آیند (شمیسا، ۱۳۸۰: ۱۸۱). در این نگاه، هر نشانه

(ازجمله واژه‌ها و مفاهیم) به‌تنهایی معنا پیدا نمی‌کند، بلکه معنا از طریق تفاوت‌ها و تضادهای موجود در میان اجزای زبان و در پیوند آن‌ها با یکدیگر شکل می‌گیرد.

در همین راستا، نشانه‌شناسی به‌ویژه نشانه‌شناسی ادبی^۱، به‌عنوان ابزاری تحلیلی برای کاوش در معنای عمیق‌تر متون به کار می‌رود و به نقش ساختار در تولید معنا در متون ادبی می‌پردازد (ایگلتون، ۱۳۶۹: ۲۱۴). درواقع، در نشانه‌شناسی ادبی هدف آن است که روابط و پیوندهای درونی میان اجزای مختلف یک متن به‌طور دقیق تحلیل و کشف شوند تا معنای نهفته در لایه‌های مختلف آن نمایان شود.

این نگرش ساختاری در تحلیل ادبیات نه‌تنها به شناخت ماهیت زبان و نشانه‌ها می‌پردازد، بلکه در تحلیل متون ادبی به‌عنوان ابزارهای بازنمایی جهان، به کشف قواعد و اصولی می‌پردازد که روایت‌ها را شکل می‌دهند (اسکولز، ۱۳۷۹: ۳۲۱). ازاین‌رو، تحلیل ساختار در این چارچوب فراتر از توصیف ساده‌ای از متن است و به تحلیل عمیق سازوکارهای روایی و معنایی آن می‌پردازد.

مارتین والاس^۲ بر این باور است که هر تحول در عرصه بیرونی، بازتابی در دنیای درونی روایت‌ها می‌یابد و این تعامل متقابل میان واقعیت عینی و ذهنی باعث تولید روایت می‌شود (والاس، ۱۳۸۲: ۴۲). بنابراین، ساختار روایت، همچون ساختار زبان، نظامی است که در آن هر جزئی از روایت می‌تواند به‌طور هم‌زمان در حال تحول و تغییر باشد و پیوندهای درونی آن می‌تواند معنا و اهمیت روایت را شکل دهد.

ساختارگرایی به‌تدریج از حوزه نخستین خود، یعنی بررسی مفاهیم ذهنی و زبان‌شناختی، فراتر می‌رود و به عرصه‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی راه می‌یابد. یکی از این حوزه‌ها قلمرو رمان است؛ رویکردی که درنهایت به شکل‌گیری نظریه‌های روایت می‌انجامد. در این چارچوب، ساختار جملاتی نظیر «حسن (نهاد) + از کتابخانه برگشت (گزاره)» به‌عنوان نقطه

1. literary semiotics

2. Martin Wallace

آغاز تحلیل می‌تواند با گسترش و پیوند عناصر معنایی، به تولید روایت منتهی می‌شود (شمیسا، ۱۳۸۰: ۱۸۶).

بابک احمدی در چارچوب تحلیلی تطبیقی میان نشانه‌شناسی و ساختارهای ادبی، بر این نکته تأکید می‌ورزد که «هرگونه شکل روایت یا گزارش، از داستان‌های اخلاقی گرفته تا رمان‌ها و حتی لطیفه‌ها و آگهی‌های تجاری، بر پایه‌ی الگوهای روایی استوارند» (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۳۲). از این منظر، شناخت ساختار روایی داستان یکی از محورهای اساسی در مطالعات ادبی به شمار می‌آید که از دوره فرمالیست‌های روسی توجه ویژه‌ای به آن شده است. احمدی روایت‌شناسی را یکی از شاخه‌های نشانه‌شناسی می‌داند که هدف آن شناسایی و تبیین ساختارها و پیوندهای درونی میان نشانه‌های موجود در متن است.

ساختارگرایان با تحلیل نقش‌ها و کارکردهای روایت، روابط میان اجزایی چون شخصیت، مکان و زمان را شناسایی کرده و نقش آن‌ها را در پیشبرد داستان و تولید معنا بررسی می‌کنند. هدف این رویکرد، کشف قواعد و الگوهای پنهان در لایه‌های مختلف روایت است که به‌ویژه در رمان‌ها و متون ادبی امکان دستیابی به درکی عمیق‌تر از ابعاد اجتماعی، فرهنگی و ذهنی انسان را فراهم می‌آورد.

در نتیجه در این گونه تحلیل مفهوم شخصیت یکی از ارکان اساسی و محوری در ساختار روایت شناخته می‌شود. بی‌نیاز شخصیت را چنین تعریف می‌کند: «شخصیت، فردی داستانی است که بسته به نوع و گونه داستان، کوتاه یا بلند بودن آن و همچنین جایگاه اصلی یا فرعی خود، دارای ویژگی‌هایی است که او را از دیگر شخصیت‌ها متمایز می‌سازد» (بی‌نیاز، ۱۳۸۷: ۱۱۰). این تمایز شخصیت‌ها از یکدیگر به‌ویژه در فرایند شکل‌گیری روایت نه‌تنها از طریق ویژگی‌های درونی شخصیت‌ها، بلکه از طریق نقش‌های آن‌ها در ساختار کلی روایت و پیوند آن‌ها با دیگر اجزای داستان تحقق می‌یابد. براهنی در تعریفی دیگر بر این نکته تأکید دارد که شخصیت «عامل محوری در داستان است که کلیت روایت برمدار آن شکل می‌گیرد. سایر عناصر روایی، همچون زمان، مکان، فضا و دیگر مؤلفه‌ها، معنا و دلیل حضور خود را در پیوند با شخصیت به دست می‌آورند» (براهنی، ۱۳۷۲: ۱۳۰). این بیان اشاره به این دارد که

شخصیت‌ها نقشی اساسی در جهت‌دهی به سایر اجزای روایت دارند و این اجزا، مانند زمان، مکان و فضا، نمی‌توانند معنای خود را بدون ارتباط با شخصیت‌ها پیدا کنند.

از این منظر شخصیت‌ها واحدهای ایستا نیستند، بلکه به‌عنوان نقش‌ها و کارکردهای پویا در فرایند روایت در نظر گرفته می‌شوند. به عبارت دیگر، شخصیت‌ها در تعامل با ساختارهای روایی و بر اساس الگوهای تکراری، هویت و نقش خود را در متن پیدا می‌کنند. وستلند^۱ به این نکته اشاره می‌کند که حوادث در شکل‌گیری شخصیت نقش تعیین‌کننده‌ای دارند و در طول روایت دچار تحول می‌شوند. وی می‌گوید: «شخصیت‌ها نباید در اول و آخر داستان یا رمان یک‌جور باشند. اگر هویت درونی شخصیت تغییر نکند، شخصیت ارزشی ندارد که درباره‌اش بنویسیم. نویسنده از حوادث به گونه‌ای بهره می‌برد که در سیر روایت داستان بتوان نقش مؤثر شخصیت را به گونه‌ای ملموس حس کرد، به گونه‌ای که ساختار دچار اختلال نشود» (وستلند، ۱۳۷۱: ۸۵). این دیدگاه حاکی از آن است که تحول درونی شخصیت و تأثیر حوادث بر آن، از ارکان اساسی روایت است که به تولید و توسعه معنای کلی داستان کمک می‌کند.

در این راستا جان‌تاتان کالر بر تحلیل نقش‌ها و کارکردهای شخصیت‌ها در متن تأکید دارد. کالر در تحلیل ساختارگرایانه به این نکته اشاره می‌کند که در نظر ساختارگرایان، شخصیت‌ها باید به‌عنوان مشارکت‌کنندگان فعال در روایت مورد تحلیل قرار گیرند. او خاطرنشان می‌کند: «ساختارگرایان در مورد کاربرد الگوهای قراردادی در مورد شخصیت، به‌ویژه در رمان، کار مؤثری انجام نداده‌اند. آن‌ها بیشتر به دنبال آن بودند تا به نقش‌ها و کارکردها بپردازند و شخصیت را نه تنها به‌عنوان یک شیء، بلکه به‌عنوان یک مشارکت‌کننده تعریف کنند» (کالر، ۱۳۸۸: ۳۱۷). این نگاه ساختارگرایانه شخصیت را عنصری فعال در فرایند روایت‌شناسی معرفی می‌کند، جایی که هر شخصیت با اعمال و رفتارهای خود، در پیوند با سایر اجزاء متن، بر روند روایت تأثیر می‌گذارد.

1. Peter Westland

۴. یافته‌ها، بحث و بررسی

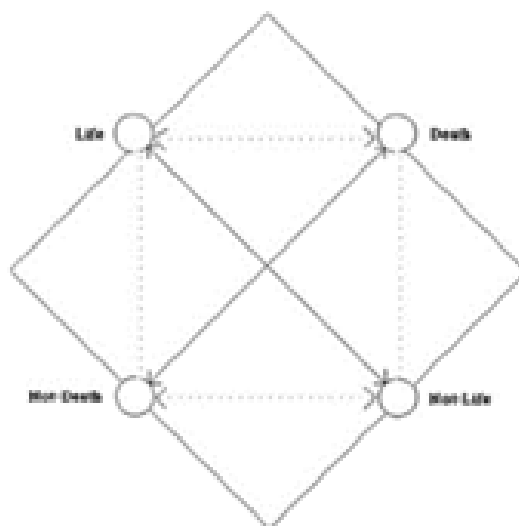
۴.۱. نظریه گرماس

گرماس از نظریه پردازان برجسته پساسوسوری به شمار می‌آید که در عرصه معنانشناسی حضوری فعال داشته و تلاش کرده است تا اندیشه‌های معنشناختی خود را در قالب الگویی ساخت‌مند و نوآورانه سامان دهد. نتیجه این تلاش کتابی با عنوان معنانشناسی ساختاری^۱ است که در ۱۹۶۶ منتشر شد. وی در این اثر ضمن ارائه نظریات خود، به بررسی جهان تخیلی رمان‌نویس فرانسوی ژرژ برناس می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه معنای واژه‌ها نه تنها از ویژگی‌های خودشان، بلکه از روابطشان با سایر واژه‌ها برمی‌آید و در نهایت کتاب را با تحلیل این جهان داستانی به پایان می‌رساند (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۱۷). این درک از معنای زبان به‌ویژه در تحلیل متون ادبی اهمیت دارد، چراکه به ما کمک می‌کند تا متن را به‌عنوان مجموعه‌ای از روابط پیچیده میان اجزای مختلف آن در نظر بگیریم.

گرماس به طور خاص بر این نکته تأکید دارد که هر واژه در متن معنای خود را از طریق روابط تقابلی با دیگر واژه‌ها به دست می‌آورد. او ساختاری چهار عضوی معرفی می‌کند که بیانگر این است که هر واژه در تضاد با دیگری معنا پیدا می‌کند. برای مثال مفهوم "سیاه" فقط زمانی مفهوم پیدا می‌کند که در برابر "سفید" قرار بگیرد و مفهومی مثل "غیرسیاه" فقط در پیوند با "سیاه" یا "غیرسفید" معنا می‌یابد (گرماس، ۱۹۸۳: ۱۶۱). این ساختار چهارعضوی در حقیقت نمایانگر نوعی دایره معنایی است که در آن تمامی واژه‌ها و مفاهیم از طریق تضاد و تفاوت با یکدیگر شکل می‌گیرند و می‌توانند در یک متن واحد معنای خود را به‌طور پویا و مستمر تغییر دهند. این دیدگاه، نه تنها بر پیچیدگی معنای هر واژه بلکه بر تعامل میان اجزای مختلف متن تأکید دارد و نشان می‌دهد که چگونه هر عنصر از متن در ساختار کلی آن نقش ایفا می‌کند.

نظریات گرماس در زمینه ساختارهای معنایی و روابط تقابلی^۱ میان واژه‌ها در تحلیل رمان‌ها اهمیت دارد. او با استفاده از مدل‌های چهارعضوی که مبتنی بر روابط تضادی و تقابلی است، این امکان را می‌دهد که معنای نهفته در متن‌ها و روابط میان واژه‌ها را در قالب یک متن یکپارچه درک کنیم (کالر، ۱۳۸۸: ۳۳۱). این روش به ما کمک می‌کند تا علاوه بر معنای فردی هر واژه، نحوه تعامل واژه‌ها در ساختار معنایی متن را بشناسیم.

تصویر ۱. الگوی معناشناسی اولیه

این دیدگاه با تقسیم‌بندی‌های منطق صوری در زمینه روابط لفظی هم‌خوانی دارد. در منطق صوری رابطه میان دو لفظ معمولاً یا مترادف^۲ است یا متباین^۳، اما در معناشناسی این تقابل‌ها با دقت بیشتری بررسی و به شش نوع متمایز طبقه‌بندی می‌شود. این تمایز به‌ویژه در نظریات ساختارگرایانه گرماس مشهود است؛ جایی که هر واژه فقط در پیوند و تعامل با دیگر واژه‌ها معنا می‌یابد. در منطق "متباین" به دو لفظی اطلاق می‌شود که دارای معانی متفاوت باشند. این تفاوت می‌تواند به صورت متقابل^۴ (معانی متضاد ولی مکمل)، متخالف^۵ (معانی کاملاً

-
1. oppositional relations
 2. synonym
 3. mutually exclusive
 4. reciprocal

مخالف) یا متمائل^۱ (معانی متفاوت اما هم خانواده) باشد (یثربی، ۱۳۷۵: ۴۵-۵۰). همچنین در آثار ابن سینا (۱۳۷۲: ۱۵۰-۱۶۵) و ملاصدرا (۱۳۷۹: ۲۳۰-۲۴۵)، این تفاوت‌ها در چهار دسته جای می‌گیرند:

۱. متخالف: واژه‌هایی با معنای متفاوت که می‌توانند در یک موضوع جمع شوند مانند شیرینی و سفیدی.

۲. متمائل: واژه‌هایی با معانی متفاوت اما دارای اشتراک در حقیقت‌اند، مانند نام‌های خاصی که در مسما با یکدیگر شریک‌اند نظیر حسن و محمد.

۳. متقابل: واژه‌هایی را شامل می‌شود که یکدیگر را نفی کرده و امکان جمع شدن آن‌ها در یک زمان و مکان وجود ندارد. این دسته سوم خود به چهار زیرشاخه تقسیم می‌شود:

الف. تناقض^۲: دو چیزی که یکی وجودی و دیگری عدمی است و نه قابل جمع شدن هستند و نه قابل رفع شدن مانند "انسان" و "لا انسان".

ب. عدم و ملکه^۳: که یکی وجودی و دیگری عدمی است و قابل جمع شدن نیستند، ولی می‌توانند رفع شوند برای مثال بینایی ملکه و کوری عدم آن است.

ج. تضاد^۴: شامل دو امر وجودی که بر یک موضوع واحد وارد می‌شوند و به‌طور هم‌زمان قابل جمع نیستند مانند سیاهی و سفیدی.

د. تضایف^۵: دو امر وجودی متقابل و وابسته به هم را دربر می‌گیرد مانند "خالق بودن" و "مخلوق بودن" (مظفر، ۱۳۸۷: ۲۰-۲۹).

معنی‌شناسان نیز درباره ماهیت و انواع تقابل معنایی میان واژه‌ها دیدگاه‌های متفاوتی ارائه کرده‌اند. به‌طور کلی، می‌توان چند نوع تقابل معنایی را از یکدیگر متمایز ساخت:

5. contrary

1. equivalent

2. contradiction

3. privation and possession

4. opposition

5. correlation

الف. تقابل مکمل^۱: در این نوع تقابل نفی یکی از واژه‌ها اثبات وجود دیگری است، مانند زنده/مرده.

ب. تقابل مدرج^۲: شامل صفاتی با قابلیت درجه‌بندی که در آن نفی یک واژه الزاماً به اثبات دیگری نمی‌انجامد مانند: سرد/گرم.

ج. تقابل دوسویه^۳: دو واژه به طور متقابل به هم وابسته‌اند مانند: خرید/فروش.

د. تقابل جهتی^۴: بر اساس یک نقطه مرجع و مفاهیم نسبی سنجیده می‌شود، هم‌چون رفت/آمد، بالا/پایین.

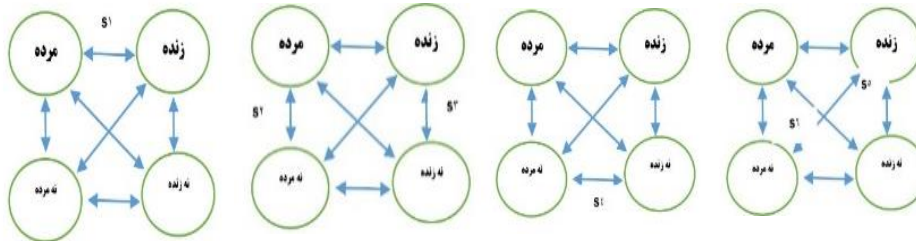
هـ. تقابل صوری یا تقابل واژگانی^۵: از تکواژهای منفی‌ساز مانند "غیر"، "بی"، "نا" شکل می‌گیرد مانند: دانا/نادان.

و. تقابل ضمنی^۶: در آن تضاد مستقیم وجود ندارد؛ اما یک مؤلفه معنایی مشترک باعث شکل‌گیری تقابل غیرمستقیم می‌شود مانند فیل/فنجان بر اساس مؤلفه معنایی [+بزرگ] و [-بزرگ] [صفوی، ۱۳۹۱: ۷۲ - ۷۴].

این تقسیم‌بندی‌ها به ما امکان می‌دهد روابط پیچیده‌تر معنایی میان واژه‌ها را بشناسیم. برای نمونه ارتباط «مرده و زنده» رابطه‌ای مکمل است (s1)، اما ارتباط «مرده/نه‌مرده» و «زنده/نه‌زنده» در حوزه تناقض قرار می‌گیرد (s2 و s3). درحالی‌که رابطه «نه‌مرده» و «نه‌زنده» از نوع ضمنی است، زیرا تضاد میان آن‌ها ناشی از یک مؤلفه معنایی مانند "هوشیاری" است: [-هوشیاری] در «نه‌زنده» و [+هوشیاری] در «نه‌مرده» (s4). افزون بر این، ارتباط میان «مرده/نه‌زنده» و «زنده/نه‌مرده» نوعی مترادف معنایی به شمار می‌رود (s5 و s6).

-
1. complementary opposition
 2. gradable opposition
 3. binary opposition
 4. directional opposition
 5. formal or lexical opposition
 6. implicit opposition

تصویر ۲. الگوی تقابل‌ها

از منظر تحلیل متن ادبی، این تقابل‌ها نشان می‌دهد که ساخت بنیادین هر متن بر اساس جفت‌های طبقه معنایی شکل می‌گیرد. این جفت‌ها در تقابل با یکدیگر قرار دارند و از طریق پیوند درونی با جفت‌های دیگر، شبکه‌ای از روابط معنایی و مضمونی را ایجاد می‌کنند (گرماس، ۱۹۸۳: ۱۱۶). گرماس بر این نکته تأکید می‌کند که طبقه‌بندی معنایی واژگان فقط زمانی معنا می‌یابد که به صورت جفتی و در تعامل با یکدیگر بررسی شود، نه به صورت فهرست‌های منفرد.

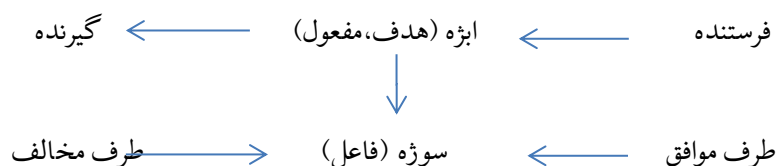
این نگاه را می‌توان با آراء سوسور درباره تمایز زبان و گفتار پیوند زد. سوسور زبان را مجموعه توانایی‌ها و امکانات بالقوه کاربران یک نظام زبانی می‌داند، درحالی که گفتار کاربرد بالفعل این امکانات در تولید متن و ارتباط است. بر این اساس، زبان را می‌توان از دو منظر روساخت و ژرف‌ساخت نگریست: روساخت همان سطح رویدادها و حوادث است و ژرف‌ساخت ساختار کنش‌ها و کنشگران را بازتاب می‌دهد.

در روایت‌شناسی این تمایز به دو محور تحلیل منجر می‌شود: محور نخست، تحلیل روساختی است که سیر حوادث را شناسایی می‌کند؛ و محور دوم، تحلیل ژرف‌ساختی است که الگوهای کنشگرگرایانه گرماس را آشکار می‌سازد. از دید گرماس، شخصیت‌ها باید بر اساس کنش‌ها و نقش‌هایشان در روایت تعریف شوند، نه صرفاً ویژگی‌های ذاتی‌شان. این نقش‌ها در گروه‌های دوتایی فاعل/مفعول، اهداکننده/دریافت‌کننده و یاری‌رسان/رقیب سازمان می‌یابند و از رهگذر تعامل میان این جفت‌ها، معنا و ساختار داستان شکل می‌گیرد (گرین و لبیهان، ۱۳۷۳: ۱۱۱-۱۱۳).

گرماس همچنین ساختار پیرنگ را بر اساس مراحل چون کشمکش اولیه، گره‌گشایی، مبارزه، آشتی، جدایی و وصال توضیح می‌دهد. کنشگران (شخصیت‌ها) در واکنش به برهم خوردن تعادل اولیه وارد عمل می‌شوند و با اقدامات خود روایت را به‌سوی تعادل ثانویه هدایت می‌کنند. در این میان، شخصیت اصلی بیشترین پیوند را با مضمون و هدف داستان دارد و ممکن است در طول روایت نقش‌های متفاوتی ایفا کند. این دیدگاه بازتعریفی از نقش‌های پراپ را نیز در برمی‌گیرد و الگویی نوین برای تحلیل روایت ارائه می‌دهد.

این دستور زبان روایت به وجود آورنده سه محور پیرنگ است که گرماس آن‌ها را در قالب شش کنشگر اساسی، در سه جفت متضاد طبقه‌بندی می‌کند: الف: محور میل: (۱) موضوع و (۲) شیء ارزشی؛ ب: محور قدرت: (۳) یاور و (۴) حریف ج: محور انتقال: (۵) فرستنده و (۶) گیرنده (هبرت، ۲۰۱۱: ۷۱-۸۱).

بدین ترتیب کنشگرهای تشکیل شده که با یکدیگر رابطه مضمونی دارند عبارت‌اند از:

این الگو بر محور هدف و مفعول تمرکز دارد؛ به‌گونه‌ای که کنشگر اصلی در پی دستیابی به مفعول است و مفعول در جایگاهی میان فرستنده و گیرنده قرار می‌گیرد. همچنین، کنشگر اصلی در میانه دو قطب موافق و مخالف (یعنی یاری‌رسان و ضدقهرمان) قرار دارد و تعادل خود را برقرار می‌کند. فرستنده یا محرک، عاملی است که کنشگر را به سمت تحقق خواسته یا هدفی مشخص سوق می‌دهد. گیرنده، فرد یا نهادی است که از اقدام کنشگر منتفع می‌شود. کنشگر اصلی معمولاً مهم‌ترین شخصیت داستان است که عمل مرکزی را انجام داده و در مسیر دستیابی به شیء ارزشمند حرکت می‌کند؛ شیء ارزشمند همان هدفی است که کنشگر تلاش می‌کند به آن دست یابد و اقداماتش را متوجه آن می‌سازد. بازدارنده یا حریف، شخصیتی است که سد راه رسیدن کنشگر اصلی به شیء

ارزشمند می‌شود، و کنشگر یاری‌دهنده یا یاور نقشی حمایتی دارد و در این مسیر به کنشگر اصلی یاری می‌رساند. (همان: ۸۵)

۴. ۲. اصول، تعاریف و نگرش‌های کلی درباره الگوی تصویری گرماس

کنش^۱: رفتارها و عملکردهای شخصیت اصلی و شخصیت‌های فرعی داستان که در شکل‌دهی و پیشبرد روند روایت نقش اساسی دارند.
کنشگر^۲: نقش‌ها و روابطی که در تعامل با کنشگر اصلی و اهداف داستان شکل می‌گیرند، از جمله فرستنده، گیرنده، حریف و یاور.
الگوی کنشگرانه^۳: تصویر کلی و نمای ساختاریافته‌ای که از ارتباط و تعامل میان عناصر و کنشگران در یک چارچوب جامع به دست می‌آید.

در نظریه گرماس، هر کنش حقیقی یا موضوعی قابلیت توصیف توسط حداقل یک مدل کنشگرانه را داراست. با این حال، برای تحلیل و ترسیم نمود تصویری، معمولاً کنشی انتخاب می‌شود که بهترین بازنمایی از متن ارائه دهد یا در غیاب چنین کنشی، مهم‌ترین کنش‌های متن را به صورت خلاصه دربر گیرد. این کنش، به عنوان مؤثرترین عمل در روایت شناخته شده و به عنوان هدف کلی، سایر کنشگرها را در نسبت با کنشگر اصلی شکل می‌دهد. شایان ذکر است که کنشگر الزاماً با شخصیت به معنای کلاسیک آن همسان نیست؛ بلکه مفهوم کنشگر گسترده‌تر و تعمیم‌یافته‌تر از شخصیت^۴ است.

ممکن است یک عنصر واحد در چندین یا تمام طبقات کنشگری وجود داشته باشد. هم‌زمانی مدل کنشگرانه هنگامی تحقق می‌یابد که یک بازیگر واحد (شخصیت سنتی) شامل چند کنشگر از طبقات مختلف باشد (مثلاً نقش کنشگر و کمک‌کننده هم‌زمان) یا چند کنشگر مشابه که در تحلیل عملکردهای متفاوتی دارند.

1. action

2. actant

3. actantial model

4. beyond character

اصول اصلی در ارتباط کنشگر اصلی با شیء ارزشی یا اهداف: اتصال / انفصال؛
جانشینی / هم‌نشینی؛ کامل / ناقص؛ قاطعیت / شک و تردید.

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، از میان کنش‌های متعدد موجود در روند روایت داستان آن کنش‌هایی که بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری روایت دارند انتخاب می‌شوند. چنانچه رابطه میان کنشگر اصلی و اهداف (یا همان کنش‌های مؤثر در پیشبرد روایت) از ابتدا تا پایان داستان همگرا و مکمل یکدیگر باشد، این رابطه را "متصل" می‌نامیم؛ و در صورتی که چنین هم‌راستایی و تکاملی وجود نداشته باشد، رابطه "منفصل" تلقی می‌شود.

اگر کنشگر اصلی در طول روایت فقط به دنبال تحقق شیء ارزشی یا هدف کلی باشد، این نوع رابطه را هم‌نشینی می‌گویند. اما اگر کنشگر اصلی به جای تمرکز بر هدف اصلی، به دنبال تحقق اهداف دیگری باشد و کنش‌های متعددی انجام دهد، این رابطه را جانشینی می‌نامند. اگر کنشگر اصلی بتواند کنش اصلی یا هدف کلی را به پایان برساند و تحقق قطعی حاصل شود، این رابطه را کامل می‌نامیم. در مقابل، اگر کنشگر در رسیدن به هدف ناکام بماند، رابطه ناقص است. در صورتی که کنشگر اصلی در تحقق اهداف دچار شک و تردید شود، نوع ارتباط را شک و تردید می‌گوییم؛ اما اگر کنشگر با قاطعیت و اراده مصمم به انجام اهداف باشد، نوع ارتباط را قاطعیت می‌نامیم.

زمان در روایت دارای گونه‌های مختلفی است که ازجمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: الف) زمان داستان: ترتیب زمانی وقوع رویدادها در دنیای داستان؛ ب) زمان روایت: ترتیبی که وقایع توسط راوی بیان می‌شوند؛ ج) زمان تاکتیکی: توالی خطی معناساختی مانند انتقال معنایی از یک جمله به جمله بعد.

۳.۴. مراحل ایجاد یک مدل کنشگرانه

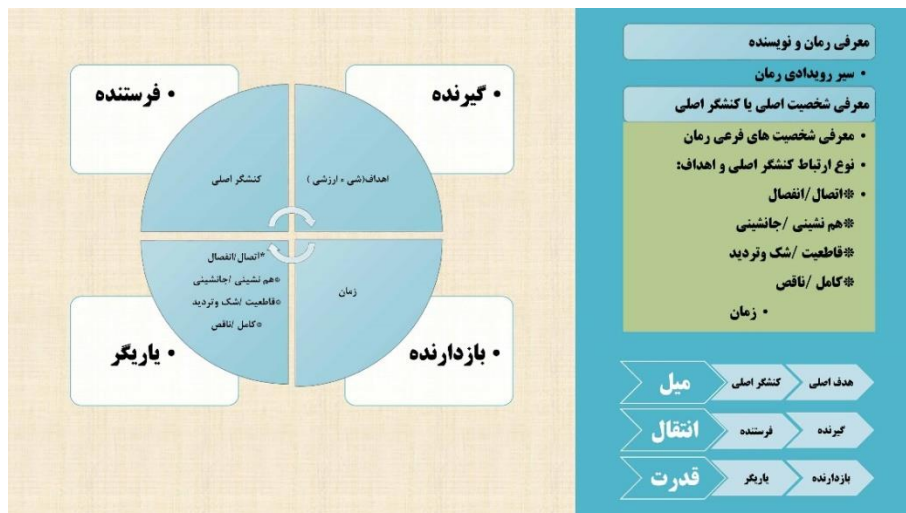
بر اساس نظر هبرت، مراحل تحلیل کنشگرانه به شرح زیر است:

۱) انتخاب شیء ارزشی یا هدف کلی در روایت؛

(۲) انتخاب کنشگر اصلی و تبدیل عمل به مدل کنشگرانه: نوع اتصال میان کنشگر و هدف مشخص می‌شود (رابطه متصل یا منفصل) و تعیین می‌شود که اتصال چگونه و با کدام نوع نگرش زمانی (زمان داستان یا زمان روایت) صورت می‌گیرد. همچنین مشخص می‌شود که این اتصال کامل یا ناقص است و آیا با قاطعیت (اتصال واقعی) یا شک و تردید (اتصال ممکن) انجام می‌شود.

(۳) انتخاب کنشگرهای دیگر: هر انتخاب باید توجیه‌پذیر باشد؛ یعنی بر اساس عنصرهای موجود در متن باشد و دلیل انتخاب آن کنشگر (یاور، حریف و ...) مشخص گردد.

تصویر ۳. الگوی مدل کنشگرانه - نگرش کلی

تصویر ۴. الگوی مدل کنشگرانه-نگرش با بیان جزئیات

۴.۴. نمونه از تحلیل روایت

۴.۴.۱. خلاصه رمان

رمان چلچله‌ها در ۱۲ فصل و ۲۰۵ صفحه به قلم محمود گلاب‌دره‌ای روایت می‌شود. داستان حول محور "عزیزآقا"، شخصیت اصلی داستان شکل گرفته است. روایت با نوروز و دیدار خانوادگی در منزل "آقا بزرگ" یا همان "سیدرضا تجربی" آغاز می‌شود؛ جایی که همه اعضای خانواده برای دست‌بوسی و احوال‌پرسی جمع شده‌اند. آقابزرگ نوه‌اش (عزیزآقا) را که قصد دارد به جبهه جنگ برود، به دلیل غیبت شش‌ماهه برادر عزیزآقا از جبهه، او را از رفتن منع می‌کند و پیشنهاد می‌دهد که در موسسه‌ای در محله پشت باغ به جوانان مهارت کوهنوردی را که خود در طول ۱۴ سال آموخته، آموزش دهد.

عزیز آقا سپس به دیدار عمو دکتر جواد می‌رود؛ شخصیتی که دیدگاه‌های سیاسی او به حزب توده نزدیک است و نسبت به انقلاب اسلامی دیدگاه انتقادی دارد. دکتر جواد معتقد است که انقلاب هم مانند دیگر تحولات برای مردم فایده‌ای نداشته است، اما در نهایت مخالفت صریحی با رفتن عزیزآقا به جبهه ندارد. در خانه عمو جواد آشنایی عزیز

آقا با دخترعمویش "پونه" رابطه عاشقانه‌ای را رقم می‌زند که در ادامه داستان اهمیت پیدا می‌کند.

عزیزآقا تدریس کوهنوردی را با حضور دختران و پسران محله تجریش در موسسه آغاز می‌کند. پس از شش ماه بسیجی محله به نام "علی قادری" وارد کلاس می‌شود و جوانان را به حضور در جبهه ترغیب می‌کند. عزیزآقا به همراه ۱۴ نفر دیگر عازم جبهه می‌شود. رابطه عشقی او با پونه ادامه می‌یابد و ازدواج آن‌ها شکل می‌گیرد.

در یکی از عملیات‌های مهم برای فتح خرمشهر، عزیزآقا وارد خاک عراق می‌شود و شش ماه در حرم امام حسین^(ع) به خدمت زائران مشغول می‌شود. در این مدت با پرویز، ایرانی مقیم عراق آشنا می‌شود که از او می‌خواهد با دخترش، "پونه" ازدواج کند. عزیزآقا در این ملاقات داستان زندگی‌اش، ازدواج با دخترعمویش و احتمال داشتن فرزندی از او را با پرویز و همسرش، پروین در میان می‌گذارد.

شش سال بعد، عزیزآقا همراه با پرویز، پروین و دخترشان، پونه به ایران بازمی‌گردند. با ورود به تجریش او با واقعیت تلخی روبه‌رو می‌شود: خانواده‌اش را در غیابش مرده می‌یابد، برای او و برادرش در امامزاده‌ها مراسم یادبود گرفته‌اند. املاک و دارایی‌ها میان اقوام پخش شده و او دیگر رغبتی به بازگشت به زندگی سابق ندارد. دخترش "نرگس" را که از او به‌جامانده بود، در یتیم‌خانه می‌بیند و متوجه می‌شود که پسرعموهایش، پیمان و پویا روزنامه‌هایی به راه انداخته‌اند و عمویش چاپخانه‌ای دارد.

با نداشتن انگیزه برای بازگشت به شهر، عزیزآقا تصمیم می‌گیرد در کوهستان و غاری دورافتاده زندگی کند؛ جایی که عشق و علاقه به کوهنوردی و طبیعت که در خون او جاری است، شکوفا می‌شود. در مسیر کوهستان با پیرمردی به نام "عبس آقا" که او نیز عاشق کوه است آشنا می‌شود و دوستی و گفتگوهایشان در دل کوه ادامه می‌یابد.

روزی، در برخورد با محافظان محیط زیست عبس آقا در نزاعی سقوط می‌کند. در فضای غمناک و مه‌آلود جنگل عزیزآقا پونه، دختر پرویز را در حال جمع کردن تمشک می‌بیند و این دیدار باعث می‌شود شعله زندگی و عشق دوباره در دل او زنده شود.

۴.۴.۲. شخصیت‌های داستان

شخصیت اصلی "عزیز آقا" است و شخصیت‌های فرعی رمان عبارت‌اند از: آقا بزرگ (آقا سیدرضی تجریشی) پدر بزرگ عزیز آقا؛ عزیز، مادر بزرگ عزیز آقا؛ آقا و خانم آغا، پدر و مادر عزیز آقا؛ عمو دکتر جواد، عمو عزیز آقا؛ زری، همسر عمو جواد؛ بنی‌صدر، رئیس‌جمهور وقت ایران؛ پونه، دختر عمو عزیز آقا؛ علی قادری، رزمنده هم‌محلله‌ای عزیز آقا؛ نرگس، دختر عزیز آقا (از همسرش پونه در ایران)؛ عباس آقا، همراه عزیز آقا در کوهستان؛ پونه، دختری که در کربلا عاشق عزیز آقا می‌شود؛ پروین خانم، مادر پونه؛ پرویز، ایرانی مقیم عراق و پدر پونه؛ داریوش اصغر ریگی، علی بیگی، اکبر باطنی، علی زاغی، سید محمد قادری، کمال کله، کریم کره‌عسل‌خور، محبت، هاجر خانم و اصغر آژان سبیلو، هم‌محلله‌های عزیز آقا؛ پیمان و پویا، پسرعموهای عزیز آقا.

۴.۴.۳. محور میل: موضوع (کنشگر اصلی) / شیء ارزشی (هدف)

کنشگر اصلی: "عزیز آقا" که در همه صحنه‌ها و رویدادهای روایت حضور پررنگ دارد. حضور او در صحنه نبرد و دفاع از خرمشهر، نفوذ در خاک عراق و اقامت در کربلا، ملاقات با خانواده پری در کربلا، و بازگشت به ایران، پناه بردن به کوهستان؛ همه با حضور مؤثر و فعال عزیز آقا است. از این رو کنشگر اصلی اوست.

شیء ارزشی (هدف): اهدافی که عزیز آقا در سیر روایت به دنبال دستیابی به آن است به شرح ذیل است: عزیز آقا در حمله آزادسازی خرمشهر به عنوان نیروی اطلاعاتی و نفوذی به صفوف دشمن وارد می‌شود و متوجه می‌شود که وارد خاک عراق شده، از این رو تصمیم می‌گیرد که به کربلا برود. او در کربلا با خانواده‌ای ایرانی آشنا می‌شود. پری دختر خانواده به او علاقه‌مند شده است، چرا که هر روز او را در صحن حرم امام حسین^(ع) می‌بیند. در نهایت عزیز آقا به اتفاق این خانواده به ایران می‌آید و در بازگشت به محله تجریش متوجه می‌شود همه چیز عوض شده است؛ از این رو به کوهستان پناه می‌برد. بنابراین هدف اصلی روایت «دفاع از خرمشهر و آزادسازی آن» و اهداف فرعی آن

عبارت‌اند از: «ازدواج با پونه (دخترعمویش) در ایران»؛ «نامزدی با پونه در کربلا» و «بازگشت به ایران و پناه بردن به کوهستان».

اهداف (اشیاء ارزشی): هدف اصلی دفاع از وطن و آزادسازی خرمشهر است؛ و اهداف فرعی شامل ازدواج با پونه (دخترعمویش)، نامزدی با پونه (دختر پرویز در کربلا)، و بازگشت به کوهستان و انزوا می‌شود.

۴.۴.۴. نوع رابطه کنشگر و اهداف

اتصال / انفصال: نوع ارتباط کنشگر اصلی و اهداف در این روایت از نوع "انفصال" است. پیوند عزیزآقا، کنشگر اصلی، باهدف اصلی یعنی «دفاع از خرمشهر» با «ازدواج با پونه دخترعمویش» و «حضور در کربلا و نامزدی با پونه» و «بازگشت به ایران» هم‌راستا نیست. اهداف فرعی ارتباط معناداری با هدف اصلی ندارد.

جانشینی / هم‌نشینی: از آنجاکه بین کنشگر اصلی و اهداف رابطه انفصال است؛ بنابراین رابطه جانشینی بین کنشگر اصلی و اهداف وجود دارد. یعنی کنشگر اهداف فرعی را جایگزین هدف اصلی می‌کند، به‌ویژه پناه بردن به کوهستان در انتهای روایت که جایگزین اهداف فرعی داستان می‌شود.

کامل / ناقص: کنشگر اصلی تنها در دستیابی به اهداف «دفاع از خرمشهر و آزادسازی آن» و «ازدواج با پونه دخترعمویش در ایران» و «بازگشت به کوهستان» به‌صورت کامل موافق است؛ اما در خصوص هدف فرعی دوم که «ازدواج با پری» در عراق است؛ کامل محقق نمی‌شود (این موضوع شاید به این دلیل است که با خوانش متن روایت نمی‌توان دریافت که امر ازدواج عزیز آقا با پونه اتفاق افتاده یا خیر).

قاطعیت / شک و تردید: کنشگر اصلی در خصوص اهداف فقط در هدف فرعی دوم دچار شک و تردید است. او به دلیل اینکه با پونه دخترعمویش ازدواج کرده است؛ دچار شک و تردید شده و تمایلی به ازدواج با پونه (دختری که در عراق عاشق او شده) ندارد.

زمان: زمان در سیر روایت متناسب با رویداد و اتفاقاتی است که روی می‌دهد. ازاین‌رو تحلیل زمان بر اساس رویدادهای روایت شکل گرفته است؛ ازاین‌رو، ما در ارتباط با هدف و کنشگر اصلی دوره‌های زمانی مشخص و تفکیک‌شده‌ای که نویسنده به آن اشاره کرده باشد، نداریم. کنش‌های مهم و تأثیرگذار بر اساس روند کلی روایت انتخاب‌شده است.

۵.۴.۴. محور انتقال: فرستنده / گیرنده

آنچه عزیز آقا را برای دستیابی به هدف اصلی سوق می‌دهد؛ تعلق خاطر او به وطن و پاسخگویی به نیاز جامعه برای حضور او در جبهه است. فرستنده اصلی مرتبط با هدف اصلی «تعلق خاطر و وطن‌پرستی عزیزآقا» است. در مورد اهداف فرعی نیز «تعلق و دل‌بستگی عاطفی عزیزآقا» به‌عنوان فرستنده عامل اصلی است؛ اما از کنش‌های تأثیرگذار و مؤثر عزیز آقا گیرنده‌ها (ذی‌نفع‌ها)ی مختلفی بهره می‌برند. اولین کسی که گیرنده اصلی مرتبط با هدف اصلی مدّ نظر است «ملت ایران» و «مردم خرمشهر» هستند؛ علاوه بر آن، خود عزیزآقا که تمایل برای رفتن به جبهه دارد، نیز به‌عنوان ذی‌نفع فرعی مربوط به هدف اصلی باید ذکر شود.

در مورد هدف فرعی اول «پونه دخترعموی عزیز آقا» و «نرگس فرزند آن‌ها» ذی‌نفع اصلی و «خانواده عمو جواد» ذی‌نفع‌های فرعی هستند. در مورد هدف «نامزدی با پونه در عراق» پونه ذی‌نفع اصلی مربوط به هدف فرعی دوم و «خانواده او» ذی‌نفع‌های فرعی باید در نظر گرفته شوند. در خصوص هدف سوم «پناه بردن به کوهستان» هم عزیزآقا و هم عبس آقا ذی‌نفع‌های مشترک هستند.

۶.۴.۴. محور قدرت: یاریگران و بازدارندگان

آنچه عزیزآقا را در مسیر دستیابی به اهداف یاری می‌رساند از این قرارند: "هم‌زمان او در صحنه نبرد" که یاریگران اصلی مرتبط با هدف اصلی هستند؛ علاوه بر آن مادر عزیزآقا، پدر بزرگش، پدر و مادرش یاریگران فرعی مرتبط با هدف اصلی هستند. "پونه" (دخترعموی عزیز) یاریگر اصلی او در هدف فرعی اول و خانواده عمو دکتر جواد

یارگران فرعی مرتبط با هدف فرعی اول مد نظر هستند. در خصوص هدف فرعی دوم خانواده پرویز یاریگران فرعی و پونه یاریگر اصلی اوست. یاریگر اصلی عزیزآقا در هدف سوم "عبس آقا" است. در خصوص بازدارنده‌های کنشگر اصلی با اهداف می‌توان به این نکات توجه داشت: بازدارنده اصلی عزیزآقا از هدف اصلی "عمو دکتر جواد" است و "بنی‌صدر رئیس‌جمهور وقت ایران" را می‌توان بازدارنده فرعی در مورد هدف اول در نظر گرفت.

۴.۴.۷. تحلیل فراتر از شخصیت در رمان چلچله‌ها

همان‌گونه که ذکر شد در نظریه کنشگرای گرماس، مفهوم "کنشگر" فراتر از مفهوم سنتی شخصیت مد نظر قرار می‌گیرد و در تحلیل‌های ساختاری روایت، این مفهوم به‌طور وسیع‌تر و گسترش‌یافته‌ای به کار می‌رود. در این راستا، کنشگر شامل موجودات انسان گونه، اشیاء، یا حتی مفاهیم انتزاعی می‌شود که همگی به‌طور فعال در پیشبرد داستان نقشی ایفا می‌کنند.

در این رمان عزیز آقا شخصیت اصلی است که با مجموعه‌ای از کنشگرهای انسانی و غیرانسانی در تعامل است. در چلچله‌ها علاوه بر شخصیت‌های انسانی مانند عزیزآقا، پونه و پرویز، عناصر غیرانسانی همچون کوهستان، خاک عراق، حرم امام حسین^(ع) و مفاهیم انتزاعی مانند دفاع از وطن، آزادی و عشق نیز به‌عنوان کنشگرهایی فعال در پیشبرد روایت عمل می‌کنند.

در این روایت عزیزآقا در تلاش برای تحقق اهداف خود، با کنشگرهای مختلفی روبه‌رو می‌شود که هرکدام به نحوی در شکل‌گیری داستان تأثیر می‌گذارند. علاوه بر شخصیت‌های انسانی که در داستان حضور دارند، عناصر غیرانسانی و مفاهیم انتزاعی نیز به‌طور فعال در پیشبرد روایت نقش دارند. به‌عنوان مثال، در سفر به کربلا و دیدار با پرویز، پونه و پروین و در مواجهه با خاک عراق و صحنه‌های نبرد، "کوهستان" به‌عنوان یک عنصر طبیعی و جغرافیایی نقش مهمی ایفا می‌کند. این کوهستان نه تنها به‌عنوان مکانی

فیزیکی بلکه نمادی از آرامش و پناهگاه برای شخصیت اصلی است و نقش مهمی در شکل‌گیری هویت درونی عزیزآقا ایفا می‌کند. در این زمینه، مفاهیم انتزاعی مانند آزادی و دفاع از خرمشهر نیز در مسیر کنش‌های عزیزآقا نقشی کلیدی دارند. این مفاهیم نه تنها انگیزه‌های بیرونی داستان را شکل می‌دهند، بلکه بر شخصیت‌ها و کنش‌های آن‌ها تأثیر می‌گذارند.

تصویر ۵. الگوی و مدل کنشگرانه با بیان جزئیات در رمان چلچله‌ها

۵. نتیجه‌گیری

درک و تحلیل روساخت و ژرف‌ساخت رمان از دیدگاه روایت‌شناسی ساختاری و با تأکید بر نظریهٔ کنشگرای گرماس، یکی از موضوعات مهم و قابل توجه در مطالعات ادبی

به شمار می‌رود. برای دستیابی به چنین تحلیلی، نخست به ارتباط میان ساختارشناسی، نشانه‌شناسی و ادبیات و همچنین الگوی زبان و گفتار سوسور پرداخته شد. سپس تعریفی نوین از "شخصیت" ارائه گردید، شخصیتی که صرفاً موجودی ایستا نیست، بلکه عنصری فعال و مشارکت‌کننده در جریان حوادث روایت است.

این دیدگاه ما را قادر ساخت تا نقش‌ها و کارکردهای شخصیت را در تعامل با سایر کنش‌ها و کنشگرهای رمان به دقت تحلیل و بررسی کنیم. آنچه از رهگذر این نگرش به دست آمد، ما را به استدلالی هدایت کرد

که "رویداد" معادل "گفتار" در زبان داستان است؛ به این معنا که رویدادها همانند گفتار، واحدهای بنیادین ساختار روایت‌اند که در تعامل با یکدیگر معنا و حرکت داستان را شکل می‌دهند. شخصیت به‌عنوان مشارکت‌کننده‌ای فعال در روند حوادث روایت معرفی شد تا نقش‌ها و کارکردهای او در تعامل با دیگر کنش‌ها و کنشگرهای رمان تحلیل و بررسی شود. بدین ترتیب دو مجموعه در تقابل با یکدیگر خواهیم داشت که از طریق تقابل‌های زبانی به یک زبان دوبخشی دست می‌یابیم که یک بخش آن ژرف‌ساخت و بخش دیگر روساخت است. با بررسی این نظریه دریافته می‌شود که روساخت داستان که در واقع همان پی‌گیری رویدادها و حوادث روایت است، به ژرف‌ساختی منتهی می‌شود که همان الگوی کنش و کنشگرایی است؛ الگویی که گرماس آن را مورد توجه ویژه قرار داده است.

این طرز تفکر برگرفته از نگاه سوسور به زبان است آنجا که اعتقاد دارد علاوه بر زبان ما با مقولهٔ گفتار نیز مواجه‌ایم. زبان در واقع همه توانمندی‌ها و امکانات بالقوه‌ای است که در اختیار کاربران یک نظام زبانی قرار می‌گیرد تا به وسیلهٔ آن با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و گفتار کاربرد این امکانات در خلق گونه‌های مختلف از کلام و متن در زبان است. بنابراین در تحلیل روایت رمان باید یک محور دوگانه را ترسیم کنیم: یکی محورهای اصلی مبتنی بر روساخت که به شناسایی و تحلیل حوادث و رویدادها در جریان

داستان می‌پردازد؛ و محور دیگر بر پایه ژرف‌ساخت استوار است که از همان روساخت شکل می‌گیرد.

این محور همان الگوی کنش و کنشگرایی است. ازاین‌رو، به دستوری منطقی و منسجم در زبان داستان دست می‌یابیم که ساختار روایت را به گونه‌ای دقیق و قابل تحلیل فراهم می‌سازد. بدین جهت به دستوری منطقی در زبان داستان دست می‌یابیم. همان تعریفی که سوسور نیز در دستور زبان جدید در مورد روساخت و ژرف‌ساخت زبان بیان کرده است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Hamid Reza Akbari

<https://orcid.org/0000-0002-8341-9418>

Ahmad Reza Keykhay-
e Farzaneh

<https://orcid.org/0000-0003-4217-5485>

Mostafa Salari

<https://orcid.org/0000-0001-5998-5658>

منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۸۰). ساختار و تأویل متن. تهران: مرکز.
- _____. (۱۳۸۵). مبانی نشانه‌شناسی و تحلیل متن. تهران: نی.
- ابن‌سینا. (۱۳۷۲). الشفا، المنطق. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- اسکولز، رابرت. (۱۳۷۹). درآمدی بر ساختارگرایی ادبیات. ترجمه فرزانه طاهری. تهران: آگه.
- اشمیتس، توماس. (۱۳۷۹). درآمدی بر نظریه ادبی جدید و ادبیات کلاسیک. ترجمه صبوری و علیون. تبریز: دانشگاه تبریز.
- ایگلتون، تری. (۱۳۶۸). پیش‌درآمدی بر نظریه‌های ادبی. ترجمه ع. مخبر. تهران: مرکز.
- براهنی، رضا. (۱۳۷۲). قصه‌نویسی. تهران: نگاه.

- بی‌نیاز، فتح‌الله. (۱۳۸۷). درآمدی بر داستان‌نویسی و روایت‌شناسی. تهران: افروز.
- کالر، جان‌تان. (۱۳۸۸). بوطیقای ساخت‌گرا. ترجمه کورش صفوی. تهران: مینوی خرد.
- گرین، کیت، و لبیهان جیل. (۱۳۸۳). درسنامه نظریه ادبی. ترجمه بهرامی محمدی و دیگران. تهران: روزنگار.
- مظفر، محمدرضا. (۱۳۸۷). المنطق. تهران: اسماعیلیان.
- ملاصدرا. (۱۳۷۹). شرح اسفار اربعه (بخش منطق). تهران: دانشگاه تهران.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۱). آشنایی با معنی‌شناسی. تهران: پژواک کیوان.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۹). نظریه‌های ادبی معاصر. تهران: مرکز.
- _____. (۱۳۸۷). نقد ادبی. تهران: میترا.
- تایسن، لیس. (۱۳۸۷). نظریه‌های نقد ادبی معاصر. ترجمه حسین‌زاده و حسینی. تهران: نگاه امروز.
- والاس، مارتین. (۱۳۸۲). نظریه‌های روایت. ترجمه محمد شهباز. تهران: هرمس.
- وستلند، پیت. (۱۳۷۱). شیوه‌های داستان‌نویسی. ترجمه عباس‌پور کمیجانی. تهران: مینا.

Reference

- Ahmadi, B. (1380/2001). *Sakhtar va Ta'vil-e Matn* [Structure and Interpretation of Text]. Tehran: Markaz. [In Persian]
- Ahmadi, B. (1385/2006). *Mabani-ye Neshaneshenasi va Tahlil-e Matn* [Foundations of Semiotics and Text Analysis]. Tehran: Ney. [In Persian]
- Barahani, R. (1372/1993). *Qesse-nevisi* [Fiction Writing]. Tehran: Negah. [In Persian]
- Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (S. Heath, Trans.). Hill and Wang.
- Biniiaz, F. (1387/2008). *Dar-amadi bar Dastan-nevisi va Ravayat-shenasi* [An Introduction to Story Writing and Narratology]. Tehran: Afrouz. [In Persian]
- Culler, J. (1388/2009). *Butiqā-ye Sakht-gara* [Structuralist Poetics]. (K. Safavi, Trans.). Tehran: Minooye Kherad. [In Persian]
- Culler, J. (1975). *Structuralist poetics: Structuralism, linguistics, and the study of literature*. Routledge.

- Eagleton, T. (1368/1989). *Pish-dar-amadi bar Nazariyeha-ye Adabi* [Literary Theory: An Introduction]. (A. Mokhber, Trans.). Tehran: Markaz. [In Persian]
- Eagleton, T. (1983). *Literary theory: An introduction*. University of Minnesota Press.
- Green, K., & Le Bihain, J. (1383/2004). *Dars-name-ye Nazariye-ye Adabi* [Textbook of Literary Theory]. (B. Mohammadi et al., Trans.). Tehran: Rooznegar. [In Persian]
- Greimas, A. J. (1983). *Structural semantics: An attempt at a method* (D. McDowell, R. Schleifer, & A. Velie, Trans.). University of Nebraska Press.
- Greimas, A. J. (1989). On narrativity. *New Literary History*, 20(3), 551.
- Hébert, L. (2011). *Tools for text and image analysis and introduction to applied semiotics* (J. Tabler, Trans.). Université du Québec à Rimouski.
- Ibn Sina. (1372/1993). *Al-Shifa, Al-Mantiq* [The Cure, Logic]. Tehran: Organization for Researching and Composing University Humanities Books (SAMT). [In Persian]
- Molla Sadra. (1379/2000). *Sharh-e Asfar-e Arba'a (Bakhsh-e Mantiq)* [Commentary on The Four Journeys (Logic Section)]. Tehran University Press. [In Persian]
- Mozaffar, M. R. (1387/2008). *Al-Mantiq* [The Logic]. Tehran: Esma'iliyan. [In Persian]
- Propp, V. (1968). *Morphology of the folktale* (L. Scott, Trans.). University of Texas Press.
- Safavi, K. (1391/2012). *Ashna'i ba Ma'nashenasi* [An Introduction to Semantics]. Pazhvak Keyvan. Tehran: [In Persian]
- Saussure, F. de. (1959). *Course in general linguistics* (W. Baskin, Trans.; C. Bally & A. Sechehaye, Eds.). Philosophical Library.
- Schmitz, T. (1379/2000). *Dar-amadi bar Nazariye-ye Adabi-ye Jadid va Adabiyat-e Klasik* [An Introduction to New Literary Theory and Classical Literature]. (Sabouri & Aliyoun, Trans.). University of Tabriz. [In Persian]

- Scholes, R. (1379/2000). *Dar-amadi bar Sakhtar-gara'i-ye Adabiyat* [An Introduction to Literary Structuralism]. (F. Taheri, Trans.). Tehran: Agah. [In Persian]
- Shamisa, S. (1379/2000). *Nazariyeha-ye Adabi-ye Mo'aser* [Contemporary Literary Theories]. Tehran: Markaz. [In Persian]
- Shamisa, S. (1387/2008). *Naqd-e Adabi* [Literary Criticism]. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Todorov, T. (1977). The grammar of narrative. In *The poetics of prose* (pp. 108–129). Cornell University Press.
- Tyson, L. (1387/2008). *Nazariyeha-ye Naqd-e Adabi-ye Mo'aser* [Critical Theory Today: A User's Guide]. (Hosseinzadeh & Hosseini, Trans.). Tehran: Negah-e Emrooz. [In Persian]
- Wallace, M. (1382/2003). *Nazariyeha-ye Ravayat* [Theories of Narrative]. (M. Shahba, Trans.). Tehran: Hermes. [In Persian]
- Westland, P. (1371/1992). *Shiveha-ye Dastannevisi* [Methods of Story Writing]. (A. Abaspoor Komijani, Trans.). Tehran: Mina. [In Persian]

استناد به این مقاله: اکبری، حمیدرضا، فرزانه کیخای، احمدرضا، سالاری، مصطفی. (۱۴۰۴). نقش ساختار زبانی در شکل‌گیری روایت رمان؛ بررسی مدل کنشگرانه گرماس در تعامل با نظریه سوسور. *پژوهش‌نامه زبان ادبی*، ۳ (۹)، ۳۹–۷۷. doi: 10.22054/jrll.2025.86241.1166

Literary Language Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.